

Nem tettem le a tollat...

ZALÁN TIBOR BESZÉLGETÉSE BAKA ISTVÁNNAL

(1994 nyara)

Meleg volt. Féltem a beszélgetéstől, a találkozástól. Baka Pista szemrehányásaitól. Igaza volt. Nem volt persze igaza. Akkor már megbékéltünk egymással és a külön-külön sorssal. Akkor már a világ is kezdett megbékélni vele. Kezdte a kompenzálást, és ezt ő tudta. Hagyta, örült neki és szomorú volt miatta. Késő szüret. Nagyon meleg volt. Nehezen találtunk oda a szekszárdi szülőházhoz. Emlékszem, gyümölcsöt ettünk, vörös borokat ittunk. Meg méregerős halászlét délben, és újabb sűrű borokat az interjú előtt. A csendesen szomorú szüleire, meg a tébláboló feleségre, Tündére, gyerekeire, a mindig nevető Agnesre és a roppant zavart Tamásra emlékszem a délelőttben. Együtt voltunk vele, de mert szüntelenül figyeltük, külön is tőle. Ezt éreztük, ha nem is tudtuk. Figyelmes voltam én is vele, mint talán még soha, emiatt kiszámított és sokat bizonytalankodó. Számítógépekről beszélgettünk, tréfálkoztunk, mintha nem a halál küszöbén toporogtunk volna. Meg a betegségről, becsukott ajtó mögött nőkről és a testi kiszolgáltatottságról – húsz év óta becsukott ajtó mögött mindig és természetesen a nőkről és a kiszolgáltatottságainkról beszélgettünk –, aztán felmentünk egy panelház (talán) első emeletére, és Kiss Robi belőtte a masináját. Saját szakállra dolgoztunk, belső megrendelésre, azzal a rossz sürgetéssel, hogy időben kell Szekszárdra érniük. Baka Pista ideges volt, mint mindig, ha szerepelni kellett, tréfálkoztunk, bele-beleakadtunk a felvétel nehézségeibe. Aztán elköszöntünk, megöleltük egymást, integettünk. A városka határában dinnyét vettünk, és még borokat. Hazaértem, és boldog voltam, hogy él még Baka Pista. Késő este ért el a hír: annak a napnak a hajnalán, amikor elindultunk Szekszárdra, 1994. augusztus 16-án, meghalt a bátyám. Ő már nem él. Elkéstem tehát, egy másik életből mégis csak elkéstem. Az ő arcát legfeljebb az emlékezet kamerái, mikrofonjai rögzíthetik a múltó időben – ha csak addig is, amíg vagyok. Valami képp így vigasz a gyászban: Baka Pista arcát, hangját még ide tudjuk idézni egy kései filmszalagon is...

– Magdolna-zápor. *Első könyved. Azt, hogy milyen hatású volt a befogadás szempontjából, láttuk. Te hogy élted át? Mit jelentett? Belépést az irodalomba, helyet vagy csalódást?*

– Ez volt az első kötetem, amely elég nehezen állt össze. Gyakorlatilag az öt egyetemi év s főleg a két tanári évem terméséből. Mert akkor valahogy többet írtam, pedig kevesebb időm volt rá. Az egyetemista versek egy részét azóta már el is hagytam a válogatott kötetemben. Tehát én lassan érő típus voltam. Nagyon nehezen jött össze ez a könyvem. Ugyanakkor nagyon nagy várakozások előzték meg, mert eléggé bedobott a kortársbeli bemutatás, meg úgy sok minden, a köztudatba, 72-ben, 73-ban, 74-ben.

Lehettem volna én is *a fiatal költő*. Mint amilyen szerepre Nagy Gáspárt választották egy időben. Meg Zalán Tibort, – hogy ne feledkezzünk meg a ké-

sőbbiekéről sem – s még előttem, mondjuk, Veress Miklóst. De én erre a szerepre alkalmatlan voltam. Ráadásul a *Magdolna-zápor* viszonylagos sikerétől picit meg is rémültem. Úgy rémültem meg, hogy mi lesz, ha ezt nem tudom folytatni. És valóban, nem is tudtam. Ráadásul akkor költöztem Szegedre, ami életformaváltást is jelentett, meg azt is, hogy panelházban laktam, ahol éjszaka nem lehetett fennmaradni és gépelni. Napközben meg a szomszédok nem hagytak dolgozni. Nagyon hosszú szünet következett, és mondhatnám, hogy a padlóra kerültem. Tehát én ennek a kötetnek ezt köszönhetem.

Az más dolog, hogy ebből a kötetből hat verset kicenzúráztak – melyekből kettőt úgy csempészttem vissza a másodikba –, és eléggé rossz hírem támadt azokban a körökben, ahol akkoriban még sok mindenről dönthettek volna. De az írásban ennek nem kellett volna zavarnia, sőt mondhatnám, nem is ez zavart.

Megvolt ez a kötet. És ahogy most a másodikkal, a *Tűzbe vetett evangéliummal* összehasonlítom, frissebb, üdébb. Nem magasabb szakmai színvonalú, de sokkal hatásosabb könyv volt. Mondhatnám, jobb volt, amellett, hogy sokkal több gyenge vers volt benne. A második könyv nagyon tükrözte azokat a válságos éveket. Igazából a harmadik kötetrel, a *Döblinggel* találtam meg magamat.

– Azt mondod, hogy nem tudsz éjszaka gépelni. Hogy írsz? Ostoba kérdés, de beszélj erről is! Hogy íródik egy vers? Milyen körülményei vannak külső-belső-család-világ viszonylatban?

– Én mindig szobában tudtam csak dolgozni, egyedül, és zenét hallgatva. Nekem a panelban való lakás azért volt rossz, főleg az első helyen, ahol tíz évig laktunk, mert kicsit zajosak voltak a szomszédok, és éjszaka tényleg nem illik másokat gépkopogással meg zenehallgatással zavarni. Hogy engem zavarnak-e vagy sem, az más dolog. Aztán volt egy pár év, amikor a szerkesztőségben dolgoztam. Sajnos, abban a rossz levegőben, ami lehet, hogy a betegségem okozója is lett. Ott jó volt dolgozni, sokat is írtam. Egy valami volt... (ami ma nagyon hiányzik otthon) – a telefon. Állandóan csörgött a telefon. Tehát valami miatt mindig félbe kellett szakítanom. Ami igazán fontos volt, azt itt csináltam meg, Szekszárdon. Kivettem az évi szabadságomat egy-két részletben, és eljöttem ide egy hétre-két hétre a szüleim házába.

Amíg ott nem volt lemezjátszó, addig hoztam az enyémet, meg az ötvenhatvan darab lemezt, és akkor vertem a gépet egy hétig. Prózát csak úgy tudtam írni, hogy itt összehoztam nagyjából, és Szegeden már csak javígtattam.

Most másfél éve gyakorlatilag otthon dolgozom. És tudok. Most már a család se zavar. A gyerekek is megnőttek. Be tudom csukni a szobám ajtaját, de ha nem csukom be, akkor is.

Szóval tudok dolgozni, ha a lelkiállapotom engedi. Hát az pedig attól függ.

– *Eleve gépbe dolgozol. Írógépbe. Ilyet még nem is láttam.*

– Ahogy ma már sokan eleve számítógépbe dolgoznak.

– *Az nem ugyanaz. Tudniillik, te kiszeded a piszkozatot, eldobod, újat fűzöl, száz lap...*

– Azért annyi nem, száz lap nem, de húsz biztos. Egy időben nekem nagyon olcsó volt a papír, mert a szerkesztőségéből annyit vehettem, amennyit akartam. Mondjuk, ez az egyik oka. A másik meg az, hogy 74-ben megvettem életem első írógépét (most megjavították, azt használom itt, Szekszárdon), és akkor rádöbbentem arra, hogy ha az ember gépbe ír, akkor szebb az íráskép, már egyenesek a sorok, esztétikusabb látványt nyújt. Könnyebben létrejön a vers végleges formája, mint kézírással. Hát ugye akkor nem volt más választás, csak a kéz vagy a gép. És sok papírpazarlással ugyan, de kialakult, hogy csak géppel írok. Nem is tudnék már [másként].

– *Milyen géppel írsz?*

– Egy régi magyar betűs japán géppel, úgy hívják, hogy Royal. Számítógépen megtanultam egy szerkesztői programot, de mivel a számítógépet a fiam használja...

– *Érdekelne?*

– Hát... ha a saját szobámban lenne egy, és ha ott lenne egy nyomtató is rögtön. Szerettem papíron látni a szöveget. Igazából az tartott vissza, hogy tisztességes nyomtatót már ahhoz a géphez, az előző gépünkhöz sem sikerült szerezni. Meg, hogy nem nálam van az a gép. Én megvagyok az írógéppel. Kicsit zajos, az igaz. Na és, még valami. Hadd mondjak még valamit! Ha az ember a számítógépben javít, akkor eltűnik az előző változat. És hányszor volt az, hogy előkotortam a papírkosárból azt az először leütött két sort, és mégis az lett! Vagy nem tudom, más hogyan oldja meg, hogy a képernyőn lássa valamennyit. Nálam soronként születnek a dolgok. Főleg egy fordítás, ahol rengeteg variációval jut el az ember a végleges szövegig. Ahhoz meg kell, hogy ott legyen az összes.

– *Azt majd elmondom, hogy lehet megoldani.*

– Biztos meg lehet oldani számítógépen, csak...

– *Akárhány képernyőt lehet...*

– Ja, hogy akárhány képernyőt...

– *A Döblinget említetted, hogy az első olyan könyv volt, amellyel igazán elégedett voltál, és azt hiszem, ott jelent meg először igazán teljesen az a komorság, az a nagyon-nagyon – nem jó szót használok, de – mélységes szomorúság, ami aztán*

végigkíséri az egész költészetedet. Paradox módon, az utolsó kötetedben, amikor egy szerep mögé bújsz – Sztjepan Pehotnij szerepe mögé –, viszont már egy csomó irónia, önirónia, önreflexió jelenik meg, ami oldani látszik ezt a mélységes szomorúságot, ezt a komorságot. Alkatból következik, hogy ennyire komor, feszült a verseid hangoltsága, vagy ez reflektálás a világra, amelyik gyilkol téged?

– Nem is tudom, mert szerintem az irónia mindig is ott volt a dolgaimban. A 77-es *Trauermarsch* például ironikus vers, amely nem is a *Döblingben...*, hanem szerepelt már a *Tűzbe vetett evangéliumban* is. Tehát ez azért ott volt, csak nem ez volt a jellemző. Talán azért nem, mert az ember ezekben az években olyan számkivetettnak érezte magát a világban. Úgy érezte, hogy olyan hatalmakkal áll szemben, melyek ellen semmit nem tehet, melyek teljesen irracionálisak. Nálam az Isten az, ami gyakorlatilag ezt jelentette. És az ember abszolút kiszolgáltatott, és reménytelen helyzetben van. De még csak nevetni sem tud ezen. Igaz, legalább hagyják élni.

Az irónia – ami egyébként a legelkeseredettebb dolog a világon – nálam a rendszerváltás táján jelent meg igazán a Yorick-versekben. [Az irónia] ami a kiábrándulásról szól. Azok voltak az első kimondottan nem a metaforára, hanem az iróniára épülő verseim. A *Döblinget* én nem azért tartom sikeresnek, mert a világszemléletem tökéletesen kifejeződött benne, hanem, mert szakmailag ott jutottam el arra a szintre, hogy végig tudtam csinálni egy metaforából tökéletesen egy verset.

– *Mit jelent a metafora számodra?*

– Most már nem annyi mindent, mint azelőtt.

– *Azért kérdem, mert régebben ezen sokat vitakoztunk.*

– Igen. Régebben én úgy voltam, hogy amit képpel, metaforával, hasonlattal, tehát költői képpel nem lehet elmondani, az nem versebe való. Mint amit a zenében hangszínnel vagy dallammal nem lehet elmondani, az a zenétől idegen dolog. Bár rossz a hasonlat, azt hiszem, mert, aminek nincs dallama... Tehát – mondjuk – a dallam volt a metafora. Bár, mint minden hasonlat, ez is sántít. Ma már nem annyira fontos. De a látvány ma is nagyon fontos. Amikor prózát kezdtem írni – ahol kerülni kell a metaforákat – döbbsentem rá arra, hogy a látvány fontosabb. Maga a látvány. És nem feltétlenül szükséges az embernek leszűkítenie magát arra, hogy egy metafora-sorral mondjon el mindent. Ez körülbelül olyan leszűkítés, mint a zenében a dodekafónia. Hogy meg van adva ennek a tizenkét hangnak egy meghatározott sorrendje, és csak azt lehet aztán variálni.

Tehát olyan szabályokat állapítottam magamnak, amelyeket én ugyan be tudtam volna tartani, más már nemigen. De néha még én sem. Ez megakadályozott abban, hogy rendszeresen dolgozzam. Ezért volt az évi három-négy

vers. Mert én túlságosan szigorú elképzelés alapján éltem és dolgoztam. Hát inkább nem éltem – dolgoztam.

De hát a világ sem volt olyan érdekes és izgalmas. És ha felháborító is volt, akkor olyan langyosan volt felháborító. Olyan mindig egyforma unalom-szürkeség és langyosság lengte át.

Aztán meglódult velünk a történelem. Nem véletlen az, hogy 89 óta nekem három kötetem jelent meg. Abból egyik válogatott, de mégis két kötetet megcsináltam, két teljes kötetre való anyagot, ami – még ha három könyvbe van is elosztva – igazából ezeknek az éveknek a termése.

– *Azt mondd, hogy a rendszerváltás után jött az irónia, vagy erősödött fel az irónia a költészetekben, az írásművészetekben. Most átélünk egy újabb váltást az elmúlt napokban, amikor új kormány került hatalomra Magyarországon, a szocialisták és az SZDSZ-esek koalíciója. Hogyan éli ezt át Baka István, a költő?*

– Nézd, maradjunk abban, hogy nem beszélünk napi politikáról. Mondhatnám azt, hogy ez nem téma számomra.

– *Világos. Nem fontos. Két irányban távolodtál el a verstől, holott elsősorban versíró vagy. A dráma és a próza felé. Beszéljünk ezekről. Milyen élményeid voltak? Egyrészt a dráma írásáról. És a próza mit hozott a konyhára? A költői konyhára, az írói műhelybe...*

– Nagyon régen nem írtam már prózát. Végül is öt kisregényt írtam. Ennek van egy előzménye.

– *Ez már jelentős szám.*

– Hát, már távol vagyok tőle. A kamaszkoromat írtam meg bennük mitológia meg szekszárdi őstörténetek mögé bújva. Azt hiszem, ezt kiírtam magamból. Mostanában a betegségem miatt is nincs türelmem annyit ülni egyszerre a gép felett. Ezt most nehéz lenne elmondani... Tavaly télen elkezdtem újra prózát írni, de olyan gyakran kellett felállnom és kimennem, hogy azt mondtam, nem. Mert, ha verset írok, akkor tudom, hogy a sor végi szó továbbvezet, mondjuk, a rím. Akkor tudom, hogy folytassam, de ezt prózánál nem lehet megcsinálni. A próza életemnek fontos szakasza volt, főleg, amikor nem tudtam verset írni. Volt is olyan év, amikor csak prózát írtam. Ilyen volt például a 85-ös, amikor *A kisfiú és a vámpírok* a már meglevő vázlatokból megszületett.

– *Mi vitt a dráma felé?*

– Kísérletezés. Nem más, mint kísérletezés.

– *Bemutató?*

– Egyetlen bemutatóm volt, a második drámámnak, *A korinthusi menyasszonynak* egy eléggé meghúzott és stúdiószínpadra áttett változata. Nagyon tisztességes, szakmailag jó színvonalú, de az én eredeti elképzeléseimtől eléggé

távol álló előadásban, Szegeden, Sándor János szakmailag tisztességes, és mondhatnám, nagyon jó rendezésében. Nem éreztem azért magam igazán azonosnak ezzel, de azt hiszem, hogy bárki csinálta volna meg, nem éreztem volna. Mert számomra az a dráma is papíron létezik. A saját képzeletemben létezik. Akkor rá is döbbsentem, hogy ezt nekem nem kell csinálnom.

– *Merő Béláék is csináltak neked egy bemutatót.*

– Igen, de az nem dráma volt. Ők a *Háborús téli éjszakát*, az Ady-évforduló ürügyén írt hosszú versemet adták elő, meg a *Völgy felett lebegő lánynak*, kamaszkori mesedarabomnak egy korábbi változatát adták még elő amatőr színpados korukban. Ő aztán szeretett volna engem rendezni Zalaegerszegen, a színházban is, csak soha nem engedték meg neki.

– *A rádió miért nem érdekel?*

– Hogyne érdekelne, most rádióztam egy évig, csak te erről nem tudsz.

– *A pesti rádió évekig nem érdekelt, vagy legalábbis...*

– Nem nem érdekelt, én nem érdekelttem!... bocsánat, én félig-meddig ki voltam tiltva abból a rádióból. Nekem 75-ben volt egy kis botrányom egy költészetnap est körül, és emiatt cenzúrázták meg az első kötetemet is. Akkor, mint véresszájú nacionalistát, nem tettek feketelistára, csak egyszerűen nem szerepeltettek. Dorogi Zsigmond még azt is megcsinálta, hogy a kétévenkénti Tiszatáj-műsorokból engem mindig gondosan kivágott. De még 82-ben vagy 84-ben is. Ami azért kicsit már furcsa volt. Tehát a rádióval nem volt jó kapcsolat. Nem rajtam múlt. Később aztán Varga Lajos Márton sokat tett azért, hogy visszakerüljek. Nem tudom, egyáltalán te most mire gondolsz, szereplésre, vagy, hogy rádiójátékot miért nem írtam.

– *Igen. Rádiójátékot miért nem írtál?*

– Azért nem, mert csak képekben tudok gondolkodni. Hangokban nem. Próbáltam, s rájöttem, hogy nem megy. Viszont nagyon érdekes, hogy *A korinthoszi menyasszonynak* megcsinálták Szegeden a hangjáték-változatát. Még hozzá a majdnem teljes szöveg alapján, nagyjából ugyanazokkal a színészekkel, mint a színházban, és ez számomra meggyőzőbb volt. És meg lehetett csinálni. Hangeffektusokkal [lehetett] helyettesíteni a mozgásokat, amelyek [?]. Tehát végül is tudnék írni hangjátékot, de nem vonz a dolog, egyszerűen nem vonz. Ha drámát írnék még egyszer, akkor tudom, hogy megint azzal pepecselnék a legtöbbet, hogy leírom a helyszínt. Pedig tudom, hogy ez az, amit a rendezők rögtön kihúznának, meg a díszlettervezők. Az első dolguk... Meg a szerzői utasításokat. Nálam a szerzői utasítás fontosabb néha, mint maga a szöveg. Ezért jó prózát írni. Azt szeretnék még. Hát, ha az egészségem engedi, természetesen.

– Kikerültél egy kérdést – teljesen jogosan –, hogy mi a viszonyod a mai politikai, társadalmi állapotokhoz. Egy dolgot viszont nem hiszem, hogy feltétlenül ki kéne kerülni, hogy hogyan látod ma az irodalom helyzetét. Mert egy egészen más irodalomban élted az ifjúságod vagy a kezdő illetve haladó költői időszakod, és most egy teljesen elbizonytalanodó társadalomban, egy teljesen elbizonytalanodott irodalomban élsz, vagy azon kívül élsz, de tulajdonképpen csökken a rálátásod az irodalomra. Milyennek látod ma az irodalmat?

– Én nem érzem azt, amit te mondasz. Úgy érzem, az irodalom borzasztóan eleven és pezsgő. A társadalom is, csak szörnyű módon. Szóval, szörnyűségek történnek. Biztos az irodalmi életben is, nem tudom, mert nem vagyok benne. De hát én azt látom, hogy remek folyóiratok jelennek meg, remek könyvek jelennek meg, és megjelennek! Az más dolog, hogy a boltokba nem jutnak el. Mert könyvterjesztés nincsen. Úgyhogy én szerintem az irodalmunk a virágkorát éli. És nagyon sok fontos mű meg is fog ebből maradni, amit még nem láthatunk. Bőségben születnek egymás után. Hadd ne soroljam, mert nagyon rossz felsoroló vagyok, meg nagyon rossz a memóriám is. Úgy érzem, hogy a költészetben is nagyon sok jó dolog történik. Sok tehetséges fiatal is van, és most rögtön fórumhoz lehet jutni, s ez nagyon nagy dolog.

Amitől legjobban féltém, hogy nem fognak verseskönyvek megjelenni. Hát ahogy nem! Több jelenik meg, mint azelőtt. Mondhatnám, több felesleges is jelenik meg. Ennyi dilettáns könyvet még az életben nem láttam. Legkönnyebb százezer forintot összeguberálni, ami elég egy könyvnek a kiadására. Igaz? Az viszont, hogy a könyveket nem találod a boltban, tragédia. Mert nem találod.

– Teljesen parttalanná vált a megjelenés, vagy gyakorlatilag nincsenek a megjelenéssel szemben támasztott kritériumok, legfeljebb pénzügyiek.

– Igen. Hát erre valók a folyóiratok, hogy azok azért ízlést, nem mondom, hogy diktáljanak, de egy mércét adjanak. Azért egy Holmiban vagy egy Tiszatájban megjelenni még mindig mérce.

– És elég ez szerinted?

– Nem elég, de mit tegyünk? Jobb a szabadság, mint a cenzúrázott rabság. Jóval kevesebb szemét jelent meg a hetvenes-nyolcvanas években, biztos. Sőt, ami most elárasztja az utcákat, az valami iszonyat. De, ha arra gondolok, hogy a második kötetem négy évet késett, és két év volt a legrövidebb átfutási idő, most meg fél év alatt megjelenik egy könyv – s az már majdnem hogy hosszú idő – és a legújabb versem még belerakhatom a korrektúrába... Az irodalom olyan friss színte, mint Ady korában volt, amikor két hónap alatt jelentek meg művek. Azért ez nagyon-nagyon fontos. És mindig is kevesek ügye volt az irodalom. Mi, azok a kevesek, megmaradtunk. Figyeljük egymást, elküldjük egymásnak a könyveinket. A folyóiratoknak legalább egy részét olvassuk.

Tudjuk, hogy kit érdemes figyelni, még a fiatalok közül is. Lehet, hogy aztán nagyokat tévedünk, meg nem vesszük észre... A lapokat megvenni nem lehet. Én is csak azt olvasom szinte, amit megküldenek, vagy amiben megjelenek, és azért jut el hozzám. De lehet tájékozódni, különösen, ha az ember akar tájékozódni. És nem kell törődni azzal, hogy az utcán mit árulnak.

– *A Sztjepan Pehotnij hogy született meg? Miért van szükséged egy alteregóra?*

– Mindig is alteregóra volt szükségem, mert magamat sohasem tartottam igazán fontosnak. Kicsit fura és indokolatlan is volt, hogy nagy történelmi személyiségeket választottam ki alteregónak, mint Széchenyi, vagy mint Zrínyi vagy Ady. Bár az Adynak ajánlott vers azért nem teljesen ő. Ezek inkább voltak szerepjátások. De amikor Yorick lettem vagy Sztjepan Pehotnij, itt már önmagamot úgy adhattam, hogy nem kellett letagadnom az esendőségemet, a gyengeségemet és a bűneimet sem. Tehát ezért volt ez szerencsés találkozás. Hogy éppen Pehotnijra miért volt szükségem? Az elmúlt években nagyon sokat fordítottam. Már mint az ezt megelőző években. A kilencvenegyét megelőző években. És egyszer csak megszűnt ez a lehetőség. Ez is a rendszerváltás átka és gyümölcse. Az orosz irodalom iránti érdeklődés nem tűnt el, megvan, sőt nagyobb, mint volt, hanem a lehetőség [tűnt el], hogy kiadjunk egy Brodskij-kötetet, egy Hodaszevics-kötetet, bármit, mert nem veszi át a terjesztő, mert a kiadónak nincs rá pénze. Kilencvenegy elején nem kaptam már fordítói megbízást, holott mondhatom, az egzisztenciám már arra alapoztam, és nem a szármalmas fizetésemre a Kincskeresőben. Ez volt az egyik. De nem is ezért volt fontos, hanem azért, mert amikor elkezdtem sokat fordítani, akkor elkezdtem sokat is írni. Mert iszonyú sokat tanultam, meg ötleteket szereztem az általam fordított költőktől. Mondhatnám, úgy meg is loptam őket. Igazából magamat, mert amit magyarra lefordítok, abból már önmagamtól lopok. És akkor kitaláltam, hogy ha nem lehet fordítani, akkor *írok* műfordításokat. Mert az egy műfaj. Nemcsak egy eredetinek az áttétele magyarra, hanem önmagában véve is egy olyan műfaj, mint egy zenekari műnek – mondjuk – a zongoraátirata.

És elkezdtem írni. Sőt, eleinte azt a viccet is elkövettem, hogy fordítás-ként közöltem olyan lapokban, amelyek hajlandóak voltak rá. Mert nem mind. A Hítel, tudom, hogy leközölte fordításként, a 2000 már nem. A Holmi megjegyzetben közölte a leveletem, hogy ezek voltaképpen mégsem fordítások. De a trükk annyira sikerült, hogy sokan ma is azt hiszik, Sztjepan Pehotnij egy létező személy. Sőt, egy kiváló orosz filológust, Szőke Katalint sikerült is átvernem vele, mikor az első Pehotnij-verseket megmutattam neki, és közéjük betettem egy olyan verset, amelyik igazából oda készült, csak a saját nevemen volt. Akkor azt mondta, hogy ezek mind utánzások, utánérzések. Ez egy

nagyon rossz orosz költő, és mindenkinek az epigonja. Ez a vers, ez igen, amit te írtál. Ez jó. És [akkor] mondtam, de hát ezeket is én írtam!

Meghökken, elolvasta még egyszer, és úgy már egészen más volt. Mert akkor már nem egy orosz költő epigonizálja a többit, hanem egy magyar költő utal bizonyos orosz alapművekre. Mert az egész azon alapul. *A tengerhez* című vers („Tenger, te szüntelen idegroham...”) a Puskin vers[re utal], de a Puskiné úgy kezdődik, hogy „Прощай, свободная стихия!” („Isten veled, szabad elem!”) – tehát annak az ellentétbe fordítása. Vagy a *Szigetekre szánon*, az Bloknak *A szigetek* című versére való ironikus – hát nem is ironikus – egyszerűen utalás. És még valami. Én, úgy látszik, 1991-re – 20 évvel azután, hogy egy évre kiutaztam Leningrádba – érleltem meg azt az élményanyagot. Magának az őszi-téli városnak a képét, az akkori szovjet életnek a nyomorúságát, sok mindent, amihez valóban idő is kell. Amiről nem is lehetett volna [korábban] írni, mert nem lett volna olyan folyóirat, amelyik ilyen verseket megjelentetett volna. És amikor az ember már túl van ezen, akkor lehet ezeket [a verseket] megcsinálni. Tehát az 1971–1972-ben átélt élmények, az akkor megismert Leningrád [érlelődött meg bennem]. Az akkori Leningrád, ahol akkoriban a *Rubljov* filmet játszották, meg Paradzszanovtól a *Целая граната*-t, az addig betiltott filmeket. Egy furcsa enyhülési időszak volt ez abban az országban. A Koszigin-korszak volt, amely csak 1–2 évig tartott.

S az akkor megismert orosz és zsidó barátaim. Főleg a zsidók (Rittersporn Gábor révén, akit már említettem.), akik már eleve üldözöttek voltak a hivatalosan is antiszemita rendszer nevében. Ők voltak azok, akik gépírásban terjesztették Mandelstamot. Én ott olvastam először. Meg Brodskij. Brodskijnak a *Post aetatem nostram* című versét, amely aztán a fordításkötetnek a címadó verse lett, ott olvastam először. Meg is írtam egy versben, kevés élményverseim egyikében.* Tehát nekem hatalmas élményanyagom volt, amit aztán évekre eltemettem, mert úgy éreztem, hogy nem tudom használni. Évekig nem is foglalkoztam orosz irodalommal, hanem ezzel az átkozott Kincskeresővel, amit nagyon szerettem, de ma már tudom, hogy tévút volt. Nekem nem ezt kellett volna csinálnom. Ezt más jobban tudta volna csinálni, én meg mást tudtam volna jobban csinálni, csak nem csinálhattam volna. És 1991-ben egyszer csak felbukkant az, hogy Sztjepan Pehotnij, ami a nevemnek a tükörfordítása oroszra.

És akkor kapásból megírtam, azt hiszem, 10–11 verset. Soha nem volt velem ilyen életemben. Azt hiszem, egy hét alatt megírtam hetet, vagy hatot legalább, itt, Szekszárdon. S azután még a többit hozzá. Ezek be is kerültek a *Farkasok órájába*. Aztán, furcsa módon, 1993 elején még hozzájuk írtam hatot, aztán meg még egyet. Az már megint egy más pasas lett. Az már a moszkvai

* Post aetatem vestram

puccs utáni időknek az orosz költője, amihez már nem volt élményanyagom. Az itthoni élményanyagaim voltak meg hozzá. A taxis blokádnak, az Antall-kormány, meg a mit tudom én. Ezek. De itt már ne menjünk bele semmi napi dologba. Éppen azért is tettem át mindent orosz környezetbe, hogy ne legyen benne semmi napi aktualitás. Mert úgy érzem, hogy azért ezt fel kell dolgozni magunkban. Ezt a negyven évet. Meg az oroszoknak a maguk hetven évét. Mert a jelenlegi feldolgozás – a maffia-harcokkal meg egymás gyalázásával – nem a legszerencsésebb módja. Talán az [jobb], ha versekben dolgozzuk fel. Iróniával, de megbocsátó iróniával. És egy icipici szeretettel is. Azzal talán jobban túl tudjuk tenni magunkat rajta, meg talán jobban tovább tudunk menni.

Azt hiszem, hogy ez valahogy bejött, mert – furcsa módon – olyan emberek is tetszik, akiknek fogalmuk sincs Oroszországról. Egy svájci pasastól kaptam levelet, hogy felfedezett most – nem tudom, 70 éves korában –, mint költőt... Pehotnijt, hogy ki ez, meg hogy van ez? Pedig nagyon jól tudom, az utalásoknak a harmadát vagy a kétharmadát nem is értheti.

Arról van szó, hogy itt valamitől szabadulnom kellett. Egy olyan örökségtől, ami szellemi örökség is. Amit átélünk, amiben hittünk. És ettől csak úgy lehet szabadulni, hogy nem nevetségessé tesszük, hanem a saját gyengeségünkkel együtt [...]. Nem tudom. Ezt szinte csak most találtam ki, úgy hogy magam sem tudom, mennyire igaz.

– Tűzbe vetett evangélium. *Erről a kötetéről beszéljünk. Mennyire volt fontos?*

– Igen. Én azt mindig el szoktam mondani, hogy nem vagyok hívő. Nagyon szeretnék az lenni, sőt, most haragszom az Istenre. Úgy érzem, hogy duplán büntetett azzal, hogy a betegségem kiújult, miután már vezekeltem. De hát végül is, miért ne büntetett volna? Ha lenne, akkor is, ha meg nincs, akkor meg azért. Mert az élet úgyis értelmetlen. És csak egy káosz. A *Biblia* ezért számomra mindig egy nagy motívumkincs volt. Az evangéliumoknak meg [...] nekem nagyon rokonszenves az evangéliumoknak a Krisztusa. Az ószövetségi próféták nem azok. Az egy véres, kegyetlen világ. Nem lehetett kevésbé barbár, mint mondjuk, amit a magyarok Dél-Oroszország sztyeppéin átéltek, amikor az még nem volt Dél-Oroszország. Nem érzek sok különbséget. Ugyanakkor rokonságot sem a kettőben. De az olyanokat, mint Mária-Magdolna vagy mint Pál apostol, én szeretni tudom. És azt, amit Jézus mond. Mert mindig az ellenkezőjét mondja, egyik szava cáfolja a másikat. Ezt is szeretni tudom – talán épp ezért, de nem hiszek benne. Tehát nekem ő nem az Isten fia. Meg nincs Isten. Nincs, nincs...

– *A magyar költők közül neked legnagyobb élményed Vörösmarty Mihály. Az-e még? Megvan-e még?*

– Fiatal koromban volt a legnagyobb élményem. Nem tudom.

– *Az ő kapcsolata a romantikához vagy a te problematikád...? Vagy ez a problematika már túlhaladott?*

– Nekem a Bach-korszakban élő Vörösmarty... Mi 56 után a Bach-korszakban éltünk gyakorlatilag, ha nem is tudtuk. En sokáig nem tudtam, hogy ez az. Hogy ez a levertség, ez egy levert forradalom levertsége. Mert nem tudtam, hogy ez levert forradalom volt. Azt hittem, hogy ez egy levert ellenforradalmi lázadás volt, egészen huszonvalahány éves koromig.

Tehát nekem az *Előszó* meg *A vén cigány volt* az igazán Vörösmarty. Más dolog az, hogy kamasz koromban végigrágtam magam az eposzain, és nem a *Zalán futása*, de a *Délsziget* nagyon tetszett. Tehát egyfajta stílromantika is közel áll hozzám.

– *Van az új könyvedben egy Hodaszevics-vers, amelynek ez az utolsó két sora:*

Rút katlanából ránk borult a szenny.
Tedd le a tollad! Torkig ér a menny.

Nem tudom, mikor született ez a vers, nyilván nem ma.

– 90 őszén.

– *Mennyiben érvényes ez ma költői magatartásként?*

– Ezt 91-ben írtam, amikor Hodaszevicset fordítottam, immár másodjára. Az első adagot egy évvel előbb megcsináltam. Utolsó emigrációs éveiben ő abbahagyta a versírást. Nem tudom... Én ezzel nem azt akartam megírni, hogy én most abbahagyom. Erről igazából már nem tudok beszélni. Itt inkább az volt az érdekes, hogy én magam se vettem észre, hogy egy poént majdnem elmulasztottam. Azt, hogy a *mennyet* és a *szennyet* felcseréljem. Erre pont Szőke Kati figyelmeztetett, és ezért hálás is vagyok neki. Pont ő, aki a Pehotnij-verseket először orosz epigon költő verseinek tartotta.

Nem tettem le a tollat. És most egyedül ez tart életben. Mert nagyon rossz állapotban vagyok amúgy. Nem is annyira fizikailag, mint lelkileg. Még nagyon kínos dolgok várnak rám. És amikor leülök az írógéphez pár órára, akkor erről meg tudok feledkezni. Talán ez életben is fog tartani. Ennyi.

Az interjú 1994 nyarán készült, a második súlyos műtét után, a költő húgának, Zsuzsának a lakásán. Kérdező: Zalán Tibor, operatőr: Kis Róbert. (A beszélgetést rövidítve közöljük.)